

«Rozmova - Besëda»: Das ruthenische und kirchenslavische Berlaimont-Gesprächsbuch des Ivan Uzevyč; Mit lateinischem und polnischem Paralleltext / Hrsg. D. Bunčić, H. Keipert. München: Otto Sagner, 2005. (Sagners slavistische Sammlung, 29) LI + 287 S. **«Размова - Бесѣда»: Рутэнскі і царкоўнаславянскі пераклад Іванам Ужэвічам размоўніка Берлемонта** / Выд. Д. Бунчыч, Г. Кайперт. Мюнхен: Ота Загнер, 2005.

Нямецкія славісты - вядомы прафесар Гельмут Кайперт і яго вучань Даніель Бунчыч - упершыню ажыццявілі навуковую публікацыю рукапісу ўсходнеславянскага філолага сярэдняга XVІІ ст. Івана Ужэвіча. Гэты рукапіс з канца XVІІ ст. захоўваецца ў Парыжскай нацыянальнай бібліятэцы (далей - ПНБ) і ўяўляе сабой кірылічны тэкст (блізкі да скорпісу) у двух слупках на старонцы, кожны з якіх на пачатку рукапісу загалюлены надпісамі на лацінскай мове *popularis* і *sacra*, гэта значыць народная і сакральная (свяшчэнная) мова.

Гэты матэрыял даўно вядомы навукоўцам. З сярэдзіны XIX ст. яго рэгулярна адзначалі ўсе апісальнікі славянскіх рукапісаў ПНБ. Больш тага, у 1970-я гг. з ім пазнаёміліся і ўкраінскія мовазнаўцы прафесар М. Жаўтабрух і акадэмік І. Біладзід (прычым апошні рыхтаваў да выдання ў 1970 г. граматыку Ужэвіча, дзе былі змешчаны факсімільныя двух рукапісаў гэтай граматыкі, аўтографу Ужэвіча). Аднак яны датавалі рукапіс ПНБ як помнік «ўкраінскай мовы канца 16 ст.», перакладзены каля 1575 г. аўтарам-ўкраінцам, верагодна, у сценах Кіева-Магілянскай акадэміі. Гэтая думка ў канцы 1990-х гг. была падхопленая і развітая іншымі ўкраінскімі даследчыкамі. І толькі ў 2001 г. Г. Кайперт атрыбутоваў рукапіс як аўтограф Ужэвіча.

Рукапіс уяўляе сабой двухмоўны тэкст на старабеларускай (стараўкраінскай) і царкоўнаславянскай мовах, перакладзены паводле папулярнага ў Заходняй і Цэнтральнай Еўропе шматмоўнага размоўніка антверпенскага настаўніка Наэля з Берлемонта (памёр у 1531 г.). Упершыню ён быў апублікаваны на французскай і фламандскай мовах у 1527 і 1530 гг. і меў тры дыялогі, а таксама змяшчаў узоры прыватных і справавых лістоў. У сярэдзіне XVI ст. размоўнік; атрымаў пераклад на лацінскую і іспанскую мовы, а таксама фламандска-французскі слоўнік. У канцы тага ж стагоддзя з'явіліся яго пераклады на нямецкую і англійскую мовы, тады ж у склад раз-

моўніка былі дадазены чатыры новыя дыялогі, а таксама кароткія трактаты па граматыцы гэтых моў. Неўзабаве Новы Берлемонт набыў пераклад на італьянскую мову, затым партугальскую, баварскую, чэшскую, брэтонскую, польскую, шведскую і нават малайскую мовы. Ён стаў стандартным падручнікам для авалодання замежнымі мовамі і шырока выдаваўся ў Заходняй Еўропе на дзвюх, чатырох, сямі, васьмі мовах, змяшчаючы на дзвюх разгорнутых старонках разнамоўныя тэксты паралельна, у калонках.

Згодна з размоўнікам Берлемонта, пераклад Ужэвіча складаецца з сямі дыялогаў і васьмага дадатковага раздзела, у якім змешчаны ўзоры лістоў. Праца пачынаецца кароткай прадмовай у форме звартання да чытача, перакладзенай Ужэвічам паводле размоўніка Берлемонта. У асобным раздзеле (*Табліца кнігі*) пералічаны дыялогі з кароткай анатацыяй. Кожны з дыялогаў, згодна з арыгіналам, мае свае загалюкі (далей падаюцца іх назвы ў перакладзе з лацінскай мовы і ў версіі Ужэвіча): *Застолле дзесяці асоб (Посежение десети персонь)*, Пра правілы купляння і прадавання (*О способах продавания и купования*), Пра патрабаванне доўгу з даўжнікоў (*О мовеню з должниками*), Пра спосаб запытання шляху з належнымі да таго размовамі (*О способе питання о дорозе з розмовами дотондъ належачими*), Размова агульная ў гасподзе (*Розмовы посполитыи гостемъ*), Размова пры ўставанні (*Розмова о встаню*), Перамовы да куплі належных (*Розмовы до торговиска належачии*). Згодна з арыгіналам, дыялогі завяршаюць кароткія пералікі лічбаў (*Личбы*) і назваў тыдня (*О дняхъ тыдняхъ*). Апошні раздзел рукапісу Пра спосаб пісання лістоў, кантрактаў, векселяў і раслісак (*О способе писания листов, обликговъ и хирографасровъ*) утрымлівае ўзоры лістоў і некаторых дакументаў. Гэтая частка завяршаецца кароткім пералікам тытулаў і эпітэтаў, што ўжываюцца пры ліставанні, такі пералік дададзены самім Ужэвічам (S. LV, Anm. 37).

Пераклад на старабеларускую мову быў зроблены Ужэвічам поўна і амаль літаральна, тады як пераклад на царкоўнаславянскую паслядоўнічаў першаму (S. XXXV) і ў многіх месцах няпоўны: аўтар прапускаў загалюкі, імёны асоб і назвы гарадоў, мясцін, святаў, лічбаў і дзён тыдня, назвы страў, тавараў, матэрыялаў, манет і грошай, вымярэнняў і вагі, а таксама асобныя старабеларускія словы і выразы, якія былі аднолькавыя з цар-

коўнаславянскай мовай. Многія кантэксты, звязаныя са штодзённымі зносінамі, размовамі на гандлёвыя ці фінансавыя тэмы, увогуле было немагчыма перадаць сродкамі сакральнай, царкоўнай мовы. Пры спробе іх адлюстравання ў царкоўнаславянскім тэксце з'яўляліся старабеларускія сродкі: *чытай-чытай, раховати - личити, фунтъ - литръ / либръ, штибръ - штибръ, солдъ - солдъ 'сольда', таней - таней 'танней', крамь - крамница 'крама', аксамить - аксамить* (хаця ў іншых месцах *виссонъ*) і інш.

Як падкрэсліваў Г. Кайперт яшчэ ў 2001 г., свой пераклад размоўніка Ужэвіч адрасаваў заходнім чытачам, каб паказаць ім суродкі народнай і сакральнай (царкоўнаславянскай) мовы. Таму яго праца адрозніваецца ад іншых перакладаў на славянскія мовы: чэшскую, польскую, рускую (рукапісную, XVII ст.), якія арыентаваліся на вусную гаворку. На думку Г. Кайперта, рукапіс мусіў служыць ілюстрацыйным дадаткам да лацінскай граматыкі Ужэвіча.

Выданне нямецкіх славістаў складаецца з папярэдніх заўваг выдаўцоў (S. III-VIII), ўводзін (S. XIII-LI) і непасрэдна самой публікацыі рукапісу (S. 2-287). Уводзіны пачынаюцца запісаннем рукапісу (S. XIII-XVIII), дзе разглядаецца тып пісьма і пагінацыя, адзначаны запісы бібліятэкараў, апісана вокладка XIX ст. Далей ва ўводзінах выкладаюцца прынцыпы выдання кірылічнага тэксту (S. XVIII-XXV), у прыватнасці, разгледжаны малюнак літар і графіка рукапісу, пералічаны алаграфы (адны рукапісныя варыянты перададзены выдаўцамі адной літарай, іншыя - рознымі літарамі), а таксама прааналізаваны скарачэнні рукапісу. Пасля вызначэння арыгінала перакладу (S. XXV-XXXVI) публікатары акрэслілі прынцыпы выдання лацінскага тэксту (S. XXXVI-XXXIX) і польскага паводле варшаўскага выдання 1646 г., дзе апублікаваны першы польскі пераклад размоўніка Берлемонта (S. XXXIX-XLI). Уводзіны завяршае спіс цытаваных крыніц, ключ да пазначэння ўдзельнікаў дыялогаў (паводле раздзелаў), якія падаюцца скарачана, і канспект зместу кожнага раздзела размоўніка - у выглядзе тэблицы.

Размоўнік быў перакладзены з лацінскай мовы (S. XXV-XXXVIII), прычым нямецкім славістам удалося вызначыць канкрэтнае выданне, якое паслужыла Ужэвічу арыгіналам. Ён дакладна ўпісваў радкі свайго перакладу паводле радкоў лацінскага тэксту, рыскамі адзначаючы (за рэдкімі пропусамі) старонкі свайго арыгінала (S. XXI), пры гэтым нават паўтараў пераносы ў сваім лацінскім арыгінале (S. XXXIII-XXXV). Выдаўцы адшукалі шэраг васьмімоўных выданняў (Дэлфт 1598, 1605, 1613; Флісінген 1613; Гаага 1613), лік старонак у якіх (адносна лацінскай версіі) супадае з пазнакамі рукапісу Ужэвіча. Некаторыя дробныя рысы, якія былі перанятыя ім у перакладзе (S. XXXI-XXXII), дазволілі выдаўцам указаць на выданне 1613 г. (Дэлфт і Гаага, апошняе ідэнтычнае з першым, паколькі выканана на тых самых наборных дошках) як бліжэйшае да рукапісу Ужэвіча (S. XXXII). Менавіта дэлфцкае выданне і было апублікавана Г. Кайпертам і Д. Бунчычам у якасці лацінскага ўзору рукапісу Ужэвіча, з розначытаннямі паміж іншымі вышэйназванымі

галандскімі выданнямі, а таксама лацінскім тэкстам у варшаўскім выданні 1646 г.

Выдаўцы надрукавалі ўсе тры версіі наборным шляхам і размясцілі лацінскі і польскі тэксты паралельна з перакладам Ужэвіча, пры гэтым на кожны яго радок прыпадае не толькі адпаведны лацінскі радок, але нават польскі фрагмент. На левай старонцы змешчаны лацінская і польская версіі, на правай - старабеларускі і царкоўнаславянскі пераклады. Тэкст рукапісу Ужэвіча апублікаваны з максімальным набліжэннем да арыгінала: захавана размяшчэнне слупкоў на старонцы, іх радкі, закрэсленні, прыпіскі, падкрэсленні, рыскі, адступы і нават прагалы паміж словамі (разам напісаных словы надрукаваныя без прагалаў, але ў гэтым выпадку яны падзеленыя рыскамі), а таксама скарачэнні, надрадкавыя і вельмі рэдкія пунктуацыйныя знакі. Разам з тым выдаўцы ўключалі ў радок выносныя літары (пазначаючы іх толькі курсівам) і выпраўлялі яўныя памылкі, апіскі ці паляпшалі няясныя напісанні, робячы адпаведныя адзнакі ў надрадкавых заўвагах, дзе пададзены таксама варыянты ці змендацыі. На жаль, пры наборы тэкстаў не ўдалося пазбегнуць рэдкіх друкарскіх памылак (у рукапісе Ужэвіча, у лацінскім тэксце, і нават у тэксце ўласных ўводзін выдаўцоў). Аднак гэтыя дробныя недахопы не зніжаюць высокай вартасці выдання, выкананага ў лепшых традыцыях нямецкай навукі.

Беларускім і ўкраінскім вучоным застаецца толькі дзякаваць сваім нямецкім калегам, якія разгарнулі перад імі новую старонку даўно мінулага спадчыны. Іх карысная публікацыя ўводзіць у навуковы ўжытак каштоўную крыніцу старабеларускай мовы і філалогіі ў суправаджэнні не толькі яе лацінскага арыгінала, але таксама бліжэйшай у культурна-генетычных адносінах польскай версіі. На падставе нямецкай публікацыі можна будзе не толькі правесці шырокае кола даследаванняў па гістарычнай лексікалогіі, фанетыцы і граматыцы, а таксама дыялекталогіі і гісторыі літаратурных моў беларусаў і ўкраінцаў, але і нанова падысці да кваліфікацыі мовы-аб'екта граматыкі Ужэвіча і вызначэння яго роднага дыялекту.

І.П. Клімаў,

кафедра беларускай філалогіі
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта
культуры і мастацтваў